ВПЛИВ ЕТНІЧНОГО ФАКТОРУ НА ФОРМУВАННЯ ПРОГРАМ І ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ У 1917-1920 роках

Василь КУРТЯК

З вибухом революції 1917 року гноблені нації дістали добрі передумови для власного національного відродження. Ядром цього процесу в Україні мусила стати українська інтелігенція, а базою — селянство, яке найкраще зберегло етнічну культуру і найменше підпало під вплив чужих національних форм та ідей. Революційна ейфорія підготувала народ до сприйняття національної ідеї, утвердження і захисту своєї державності. Справа стала лише за дієвою і твердою національною політичною силою, яка б дала напрям і повела за собою народний рух. Але українські політичні партії не змогли належно поставити українське національне питання. Навпаки, масовий український національний рух змусив рахуватися з собою всі політичні сили не лише в Україні, а й за її межами. Спонтанно спрацював етнічний фактор, що розділив усі політичні сили в Україні на два опозиційні табори: український та антиукраїнський.

Відтепер солідарність чи антагонізм політичних сил визначалися своїм відношенням до українського національного питання. Яких би форм не набирала ця боротьба між названими силами, питання українського самовизначення залишалось центральним. На початку революції всі українські політичні сили об'єднались під гаслом захисту власної державності. Але кожна з партій розуміла цю державність по-своєму, по-своєму її і відстоювала. Саме ця обставина зіграла основну роль у втраті національних форм української державності. Найсильнішого удару українській державності завдали соціалістичні партії, що відмовились від реалізації національно-етнічної ідеї і підтримали класовий за характером загальноросійський рух.

Паралельно з об'єднанням українства формувалась і опозиційна сила. Водорозділом між ними став той же етнічний фактор. Насамперед проти "малоросійського сепаратизму" виступили росіяни, об'єднані в загальноросійські політичні партії. На початку революції їх підтримували єврейські організації України. До цього ж табору належали і так звані "росіяни по культурі" — "малороси", найзапекліші опоненти всього українства. Основною метою "Союза малороссов им. Гоголя" була "борьба против украинизации Малороссии"[1]. Вплив етнічного фактору на діяльність цієї політичної сили виявлявся в тому, що партії з прямо протилежними ідеологічними засадами, партії, що в Росії були потенційними ворогами, в Україні ставали добрими союзниками. Про це свідчать численні блоки і союзи: "Монархічний блок", "Союз відродження Росії", "Союз русского народа", "Рада державного об'єднання Росії"[2], "Російський союз", до якого входили росіяни по крові і по культурі "від кадетів і навіть правіших від них елементів і до російських есерів, соціал-демократів та меншовиків"[3]. Тут, у чужому середовищі, вони насамперед відчували себе не есерами чи кадетами, а росіянами, точніше, противниками української державності. Виходячи з цього, вони і оцінювали все, що стосувалося українського національного питання. Якщо партія в Росії відстоювала свободу і права націй на самовизначення, то в Україні вона категорично не визнавала його. Страх втратити Україну вимагав від них відмовлятись навіть від програмових положень, аби лишень перешкодити державному завершенню політичної боротьби українців. У цьому всі загальноросійські партії були послідовними до кінця.

Для представників правого чорносотенного крила українського народу ніколи не існувало, а були лише малоосвічені селяни — "росси", не було й України, а лише південно-західний край Великоросії. Та й російські ліберали забували про всякі свободи і демократію для українців. Ліві, що нібито визнавали право націй на самовизначення, аж до відокремлення[4], при спробах українців реалізувати таке право вустами Леніна проголошували, що "подібно, як визнання права на розлучення в сім'ї передбачає і право на боротьбу з ним, так само і право на самовизначення ні-

трохи не виключає ні пропаганди, ні агітації проти відокремлення"[5].

Загалом російські політичні партії і сили в Україні можна розділити на чотири групи:

1. ліві радикали — борці за владу Рад, світову державу-комуну (РКПб, ліві есери);

2. соціал-демократи — борці за єдину російську конституційну монархію (кадети і дрібніші угрупування конституціоналістів);

3. ліберали — борці за єдину федеративну Росію (РСДНПм, праві есери);

4. чорносотенці[6].

Праві мали значний вплив на розгортання подальших подій в Україні завдяки значним капіталам, досвіду політичної боротьби та зв'язкам. Ліві все це успішно компенсували політичною демагогією. І все ж їхня соціальна база була обмеженою, бо опиралась вона лише на етнічних росіян та зросійщене ("русскоязычное") населення.

Не наголошуємо на позиціях "Чорної сотні", бо вона чітка і однозначна: українське питання — це "провокація німців і австріяків". Оратор "Чорної сотні" і редактор журналу Шульгін вимагав від Тимчасового уряду "негайно ліквідувати українське питання, арештувати провідників українського руху — Грушевського, Винниченка, Петлюру, бо... ці панове — слуги віденського двору, до рук яких припливло чимало російських грошей"[7].

Найвпливовішою з російських монархічних сил в Україні була партія кадетів. Її соціальною базою були вищі кола ліберальної інтелігенції, середня буржуазія, чиновництво, земці. Етнічний склад партії кадетів А. Гриценко визначив так: "Партія складається з росіян, українців, євреїв. Найбільше росіян, але й малоросів теж немало, російсько-імперське виховання кликало до виконання "долга перед Отечеством"[8]. В. Винниченко визначив позицію кадетів щодо українського питання так: "Всюди пишні фрази про революцію, свободи, права. Але як часом дошкуляла наша впертість в домаганнях Автономії, то через істерики про свободу вишкірялися зуби старої царської бюрократії і ... погрози солдатськими багнетами... — це блискучий зразок непохитної незмінності руської демократії, служінню її меті руського імперіалізму"[9].

Саме ця двоякість їхніх позицій і вводила в оману не тільки людей сторонніх, а й дослідників. Чимало з них стверджувало, що в часи гетьманату кадети як "щирі українці і справжні демократи відстоювали і впроваджували в життя, як міністри гетьмана, національну програму уряду". Насправді ж конституційні демократи не зрадили своєму ідеалу — за "единую и неделимую". Підтримка гетьманату — це лише політичний маневр. Кадети готові були поробитися і "щирими самостійниками", аби досягти відродження великої Росії. Це підтверджує і резолюція 18 з'їзду партії (8-11 травня 1918 року), що ухвалила: "Заснувати свою, українську КДП з мотивами, що найвищі інтереси держави примушують нас пристосуватися до нових форм державного життя, вливати в них наш зміст"[10]. Що це за зміст, розтлумачив П. Мілюков при своїй зустрічі з київськими кадетами через місяць по з'їздові: "И я, и все мы, в конце концов, прежде всего русские люди и работаем для России и служим России"[11]. Ці слова не викликали обурення українських кадетів-самостійників, вони зустріли їх оплесками. Отож, позиція кадетів однозначна — "імперський шовінізм".

До цієї ж течії належали і етнічно-українські конституціоналісти, об'єднані в "Союзе хлеборобов-собственников" та "Протофісії" (промисловість, торгівля, фінанси). Тут переважали "малороси". Саме це і визначало їхню непримиренність щодо українства. Найкраще характеризують позицію членів цього союзу слова запеклого монархіста — генерала Гурко, який заявляв, що "лідери Союзу..." "були до мізку кісток москалі, про жодну самостійність України на хотіли навіть чути..., а термін "українці" був для них тотожний поняттю "гайдамаки", "розбійники"[12]. Та й самі вони вимагали: "...требуем отменить введённый революционным правительством галицийско-латинский язык, некультурный и чуждый для Украины"[13]. У цих словах явно прослідковується стиль "Чорної сотні". Всі названі вище партії, що об'єднували лише еліту, за ідеологічною орієнтацією були антиукраїнськими. Як нині, так і тоді так звана "русская демократическая общественность" не хотіла визнати за українцями права на самостійне державне існування. Причину такої позиції добре розкрив В. Винниченко, який писав: "Інакше стояла позиція з Україною. Признання її ав-

тономії тягло за собою признання її окремої національності. А це значило зразу зменшити "єдиний і неділимий російський народ" на 30-35 мільйонів, з другого боку це значило перестати бути цілковитим безконтрольним господарем багатої, родючої, цукрової, вугільної, хлібної території. Далі це значило признати за царизмом, та й за самими собою вікову кривду щодо українського народу"[14].

На таких же позиціях тоді в Україні стояли не лише монархісти. Частенько послугами російського імперського шовінізму користувалися і соціалісти та найбільші "свободолюбці" — більшовики. Недарма ж Є. Бош заявляла: "Нині національні гасла відіграють реакційну роль і тому ми повинні ці гасла відкинути... У нас національне питання вирішено раз і назавжди"[15].

На схожих позиціях стояли також есери та меншовики, яких, за словами меншовика Воліна, "на Украине... обьединяла оппозиция против сепаратизма"[16]. Таку позицію можна пояснити тим, що, за твердженням Воліна, "меньшевизм в Украине... опирался на некоторые элементы городского населения и промышленных рабочих.., в подавляющем большинстве из русских, отчасти евреев. Это обстоятельство дало первый повод украинцам видеть в меньшевиках русскую, даже украинофобскую партию, к которой они относились иногда с большей враждебностью не по идеологическим, а по национальным причинам"[17].

Хоча меншовики в спілці з есерами та Бундом увійшли до Центральної Ради, але стали в ній гальмом процесів унезалеження України, бо це загрожувало б "створенням нових перепон на шляху єднання і боротьби пролетаріату"[18]. Так, проголосувавши проти прийняття Четвертого Універсалу, ця "соціалістична трійка" заявила: "Пока украинское движение стоит на почве русского единства — мы его поддерживаем, когда оно сойдёт с этой почвы, мы выступим решительно против него"[19]. Це свідчить, що "соціалістична трійка швидко забула за свободу революцій і завдання пролетаріату, як тільки виникла загроза "русскому единству". Чи не тому Ленін у 1918 р. заявив: "Оказывается, и пролетариат имеет свою национальность"[20].

Меншовики не раз потверджували таку позицію. Вони в своїй резолюції з національного питання наголошували: "Борьба за возможно полное уничтожение распада России, за восстановление её единства... является основной задачей русской революции и российского пролетариата. Необходимо понимать республиканскую федерацию, как переходную форму от полного распада к государственному обьединению"[21].

На схожих теоретичних засадах стояли і російські більшовики, а тому з 1920-х рр. вони прибрали собі горду назву "объединителей России". Від самого початку революції російські більшовики в Україні, на відміну від українських комуністів, вважали себе неукраїнською і протиукраїнською партією: "Ми були неукраїнською партією, хоч ми жили, працювали на Україні..., а партією великоруською. А справа в тому, що ми цілком сторонилися національно-визвольного руху"[22], оскільки членство партії було етнічно чужим українству. Як і в Росії, більшовиками в Україні переважно були росіяни, євреї та ще прибалти. Помітна присутність єврейського елементу в цій партії спричинилася до того, що на побутовому рівні більшовизм в українців асоціювався з комісаром — євреєм, оскільки і в проводі більшовицької партії значну частку складали етнічні євреї. Етнічний склад партії більшовиків в Україні ілюструють партійні списки кандидатів до Установчих Зборів, що їх подає Є. Бош у додатках до своїх спогадів. До списків було включено: по Київській губернії — 9 росіян, 6 євреїв, 1 поляк, 1 українець; по Полтавській губернії — 8 росіян, 3 євреї, 6 українців; по Подільській губернії — 9 росіян і 8 євреїв; по Волинській губернії — 6 литовців, 3 росіяни та 2 українці"[23].

Та не лише людський фактор, а й сама програма діяльності партії не була розрахована на українців. З самого початку для України була виділена роль сировинного придатку для більшовицької імперії. Про це свідчать чисельні резолюції і висловлювання "вождів", що вбивають своїм цинізмом: "Наша партія була великоруською. А для такої партії вживати слова про відокремлення, при одночасній пропаганді за "єдність" (з Росією) є обов'язковими. Для більшості членів нашої партії це були лише "слова", і лишилися "словами" при зовсім інакших "ділах". Вживати "слова" про

відокремлення партія мусила саме для відстоювання "єдності". І доти, доки цим "словам" вірили, нам удавалося осягнути цю "єдність"[24]. Більшовик В. Затонський повідомляв центр про труднощі із завоюванням України: "Поки що серед українців розколу немає і не передбачається, а тому доводиться вести війну з українським народом, а більшовиків лише жменька"[25].

А вже утвердившись в Україні, більшовики, за словами С. Мазлаха і В. Шахрая, "українську культуру підвели під категорію контрреволюційної і без найменшого милосердя придушували"[26]. У цьому більшовики перевершили навіть чорносотенців, бо ті визнавали українство, бодай на побутовому рівні. Лідер більшовицької України Х. Раковський виголошував: "...із етнографічного і із соціально-економічного погляду українського народу, власне, немає, етнографічні відмінності українців від росіян самі по собі незначні"[27]. Все це налаштовувало українців проти більшовиків.

Це значною мірою впливало і на ставлення українців до чисто єврейських соціалістичних і сіоністських партій. А позиції "Бунду", "Поалей-Ціон", "Фолькспартай" та інших були дуже суперечливими. Вони швидко міняли свої позиції, а ставлення до українства в них визначалося поточним моментом. М. Грушевський на самому початку революції, звертаючись до євреїв, застерігав: "Єврейське громадянство повинно якомога швидше визволитись із старих централістичних навичок, від ідеології всеросійської єдності, від ролі наймитів обрусіння, якими євреї були досі"[28]. Відомий український історик Т. Гунчак теж підкреслював таку поведінку єврейства: "Українці з підозрою дивилися на євреїв за їх симпатії до "Единой и неделимой"... Євреї ж з острахом дивились на зріст національної свідомості, і тому часто ставали на бік ворога"[29]. Але вирішального удару проросійській орієнтації єврейства завдав Денікін своїми єврейськими погромами. Один із найвпливовіших єврейських політичних діячів — С. Гольдеман писав: "Таких єврейських погромів (як за Денікіна) ще не було... Який це удар для русифікованої єврейської інтелігенції і заможного єврейства міст"[30]. І справді, після цього значна частка єврейської людності прозріла — вони стали орієнтуватись на УНР. С. Гольдеман визначив наступні орієнтири: "Євреї не мають ані історично-культурних, ні економічних інтересів поборювати нових господарів України; по-друге, якби й хотіли це зробити, не мають за собою тої сили..., мусять добре співпрацювати з українцями в їх державному будівництві"[31]. Гольдеман добре знав соціальне становище єврейства в Україні і його настрої, і тому застерігав одноплемінників від захоплення більшовизмом, оскільки це могло спричинити міжетнічний конфлікт[32].

Найважливішими з єврейських партій, що мали свої відділення в Україні були: "Бунд", "Поалей-Ціон" та "Фолькспартай". Остання була партією дрібної буржуазії та інтелігенції. Її програма була зорієнтована більше на світовий сіоністський рух, ніж на участь у революції в російській імперії. Їхньою метою була держава на теренах далекої Палестини, і та чи інша політична сила в Україні їх цікавила саме в такому розрізі. Єдине, чого вони прагнули — це забезпечення демократичних свобод для євреїв і виступали проти радикальних соціальних експериментів. Несіоністська єврейська буржуазія та несоціалістична інтелігенція орієнтувалися на загальноросійські партії, і якоїсь значної політичної сили в Україні не створили.

Натомість значною популярністю серед трудового єврейства користувалася партія "Поалей-Ціон". Вона стояла на європейських соціал-демократичних позиціях і була урядовою партією в часи правління українських соціалістів.

Лівіше за "Поалей-Ціон" в спектрі соціалістичних єврейських партій стояв "Бунд" та ще так звані "Об'єднанці". На більшовицьких позиціях стояв "Союз трудящих єврейських мас". У його статуті зазначалось: "...головне завдання — розповсюдження ідей комунізму і радянської влади серед єврейських трудящих мас..."[33]. Характерною для ілюстрації позицій єврейських соціалістів є політика Бунду.

Ще весною 1917 р. єврейська спільнота України об'єдналася в Раду єврейських громадських організацій для захисту політичних і економічних інтересів єврейської нації"[34]. Але Бунд відмовився від співпраці з дрібно-

буржуазними угрупуваннями. Це і було початком майбутнього розколу. На кінець 1918 р. розбіжності між правими і лівими стали настільки серйозними, що рада розкололася. Бундівська фракція вийшла з Національного зібрання. "Об'єднанці" і "Поалей-Ціон" були готові стати на той же шлях. Фракції сіоністів, клерикали "теж вперто не йшли на компроміси"[35]. А далі шлях був ясний — для одних еміграція, для других — більшовизм.

З позицій українських національних інтересів прийнятніша позиція правих партій, які мало втручались в українські національні справи, займаючись більше корпоративно-національними єврейськими проблемами. Натомість саме ліві партії, користаючись зі своїх впливів у зденаціоналізованому українському місті з переважаючою часткою єврейської людності, зуміли підняти значну частину робочої верстви на підтримку більшовиків.

Отже, партії національних меншин вели свою особливу політику, часто несумісну з українськими національними інтересами.

Українці, за малими винятками, цурались загальноросійських політичних партій і підтримували свої, українські. Вони могли вибирати із цілого спектру українських політичних партій — від монархістів-гетьманців до комуністів. Тому в українському русі на чільному місці опинилось поряд із національним ще й соціальні питання. Для українця національна проблема завжди була тісно пов'язана з соціальною, бо гноблення імперії однаковою мірою проявлялось як в національній, так і в соціальній сферах. Оскільки етнічні українці в своїй масі належали до трудових прошарків, то в них національне невідступно поєднувалось з соціальним. Крім того відсутність чисельної національної еліти призвела до того, що українські соціалістичні партії майже не мали впливу на людність. Базу для українського державотворення складало українське селянство, а рух очолила молода студентська генерація з українських есерів.

В Україні відчувався брак справді національної еліти. Ті, хто очолив революцію, були звичайні ідеалісти. Вони добре вичитали вчення Маркса і хотіли перекинути світ догори ногами. Так, вони хотіли ощасливити український народ в ідеальному соціалістичному суспільстві. Вони знали чого хочуть, але зовсім не знали як цього досягти. Найбільша опора української революції — селянство — не сприйняло абстрактних ідей "комуністичного майбутнього". Воно було за соціалізм лише тому, що соціалісти обіцяли розділити землю і завести народоправство. Їхній соціалізм був не за горами, а поряд — на власній ниві, у своєму селі. Нечисленне українське робітництво, що зберегло ще коріння у селі і не прижилося в русифікованому місті, щиро підтримало українські національні змагання. У народі національно-державницький запал був набагато сильніший, ніж в програмах політичних партій, тому не партії вели народ за собою, а скоріше, навпаки, — народ зі своїм анархізмом наосліп пробирався невідомими нетрями політики, а урядові соціалістичні партії тільки констатували зміну його поглядів і підлаштовували під неї свої програми. Через те вони не справилися з роллю провідника нації, що призвело до втрати державності.

Серед національно-українських партій можна виділити наступні п'ять груп:

1. національно-державницькі;
2. державницько-монархічні;
3. національно-демократичні;
4. соціал-демократичні;
5. комуністично-більшовицькі.

Партії перших двох груп виробили свою національно-державну ідеологію, а партії трьох останніх груп послуговувалися чужинецькою, національно-ворожою українцям доктриною.

Об'єднувала партії двох перших груп єдина мета — українська самостійна держава, але шляхи державотворення і устрій майбутньої держави вони розуміли і уявляли по-різному. Причиною цього були ідеологічні чинники, зокрема, розходження між М. Міхновським і В. Липинським. Перший з них окрім ідеологічного обґрунтування самостійницької ідеї має заслугу в організаційному оформленні і розгортанні діяльності перших організацій самостійників. До таких належать: УНП (Українська Народна Партія), що увійшла в революцію з назвою УПСС (Українська Партія Соціалістів-Самостійників), Братство Самостійників та ще одна УНП, що була заснована вже в часи революції.

Направду буде сказано, що й усі інші партії цієї течії завдячують своїм народженням Міхновському, хоча декларативно він не належав до жодної з них, і все ж був трибуном боротьби для всіх, хто прийняв його гасло: "Єдина, Неподільна, вільна, самостійна Україна, від гір Карпатських, аж по Кавказькі"[36]. Він закликав до об'єднання всі національно-мислячі сили, незалежно від їхніх партійних і релігійних поглядів, до повстання проти імперії: "Українська нація мусить добути собі свободу, хоч би й захиталася ціла Росія... Вперед, і нехай кожен з вас знає, що коли він бореться за народ, то мусить дбати за весь народ, щоб цілий народ не загинув через його необачність"[37]. Так вперше з часів Мазепи в Україні відроджується гасло державницького націоналізму. При цьому М. Міхновський настоював на пріоритетності національності й соборності, але визнавав, що: "...в Україні, як ніде в світі, питання соціально-економічне є заразом й питанням національним"[38].

Ним же чітко визначено і роль етнічного чинника[39], під якою він розумів програму найближчих дій в рамках державного будівництва, запропоновану ним Центральній Раді: "Негайно проголосити повну державну самостійність України, сформувати міцну українську армію, і спираючись на неї, перебрати в свої руки владу в Україні, заключити сепаратний мир із Центральними державами і відізвати все українське вояцтво з фронтів і поставити його, як національне військо на сторожі кордонів, насамперед із Московщиною, а тоді приступити до розв'язки соціальних питань"[40]. На його думку, насамперед слід утвердити власну державність, навести лад у краю, а вже потім дбати за внутрішніми соціальними протиріччями. Але зовсім іншою була позиція уряду УНР. М. Грушевський писав до Міхновського: "Ні я, ні мої товариші не згоджуємося з Вашими поглядами — навпаки, завсігди проти них виступали, бо вони не згідні ні з нашими принципами, ні з інтересами України"[41]. Як легковажно поєднано "свої принципи" з інтересами України! А свої принципи В. Винниченко (голова уряду) проголосив у липні 1917 р.: "Я насамперед соціаліст, — а вже потім українець"[42]. Майбутній прем'єр соціал-демократ Б. Мартос заявляв: "Коли Україна не буде в усьому побудована по програмі моєї партії, то я не хочу ніякої України"[43]. Так соціалістичний ідеал затьмарив ідеал розбудови української національної держави, а соціалістичний уряд зайняв позицію посередника поміж імперією і власним народом.

Тогочасна українська інтелігенція, що волею долі опинилась на чолі народного визвольного руху, не зуміла дати ради цьому масовому рухові, спрямувати його в державотворче русло, бо вона сама виросла й виховалася на позиціях старої зрадливо-руйнівної малоросійської ідеології. Вона нездатна була сприйняти навіть те, що вже було випрацювано українськими по-державницьки мислячими інтелектуалами, зокрема М. Міхновським.

Загальна слабкість українських національно-державницьких сил демократичного напрямку зумовила появу й поширення монархічно-спадкової концепції української державності В. Липинського. Прихильники української монархії критикували не лише соціалістичну, а й націонал-демократичну концепцію Держави. В. Липинський з гумором підмічав, що всю соціально-економічну єдність українського національно-визвольного руху соціалісти зводять до гасла: "Бий панів, бо вони буржуї", а націоналісти — до лозунгу: "Бий панів, бо вони не українці"[44]. Тому В. Липинський та монархічні політичні кола (Хліборобська демократична партія, "Протофіс", Союз хлеборобов-собственников) вважали, що "...для державного унезалежнення ми хочемо всі класи і всі "нації" України об'єднати під спільним гаслом політичним (державництво) і спільним гаслом патріотичним... До української нації через українську державу"[45]. Ідеалом гетьманців-державників була територіально-державна монархія українського гетьманського типу. Основою держави мав стати хліборобський клас, що складався б із українського селянства і поміщиків. Але як В. Липинський думав подружити поміщиків-росіян і поляків з українським селянством, лишилось загадкою.

Аналіз політичних програм і конкретних політичних дій свідчить, що лише несоціалістичні національні партії пропонували реальні підходи до розв'язання проблеми політичної,

національної, господарської консолідації нації, розв'язання проблеми співжиття українців з національними меншинами. До таких партій належала Українська народна партія (УНП), що в революцію увійшла під назвою Українська партія соціалістів-самостійників. УПСС ставила собі за мету "просвітити українських робітників і селян до розуміння ними своїх національних та соціалістичних завдань"[46]. Ідеї соціал-самостійників не сприйняли ні націоналісти, ні соціалісти. М. Міхновський відрікся від них і заснував нову Українську народну партію. Вже в 1917 р. УНП Міхновського та Українська хліборобсько-демократична партія (УХДП) були найвпливовішими серед націоналістичних партій. До цього ж напряму належали ще малочисельні Українська народно-трудова партія та Українська партія праці.

У роки революції жодна з цих партій не була при владі, не мала в уряді своїх представників. Але при цьому вони, дбаючи про єдність української нації, ніколи не виступали проти уряду УНР, не саботували його рішень, пропонували йому свої послуги. Водночас ці партії ставилися вельми толерантно до своїх опонентів-соціалістів: "Всякий українець, — наголошено в резолюції УХДП, — який бореться за вільну Україну, і всякий чужинець, який наше право до повної незалежності фактично визнає — наш союзник. Хоч би його погляди в інших справах не відповідали позиції нашої партії. Всякий український робітник, котрий відрікається ідеї вільної України, і тим самим служить інтересам чужої держави, і всякий чужинець, котрий в ім'я цих чужих інтересів на нашій землі виступає проти визвольного змагання українського народу — наш ворог"[47]. Вони вважали, що нація — це той же "весь народ" М. Міхновського, а не самі лише українці. Національний союз несоціалістичних партій визначився щодо Національного Конгресу України, парламенту: "котрий би, з одного боку, забезпечив національну більшість, відповідно більшості українського населення, а з другого боку, в очах цілого світу міг би достойно репрезентувати цілу українську націю"[48]. Все це свідчить, що названі партії у своїх програмах відстоювали демократичні свободи, турботу про національні меншини та українців за кордоном.

Водночас лідери правих партій були свідомі того, що більш впливові сусіди — росіяни та поляки, згубно впливають на примирення, розвиток і прогрес української нації. Зріла розвага підказувала їм не ратувати за становий чи класовий поділ ворожих націй, бо у відношенні до українців, кожен по-своєму, заважали розвитку українства. "Польський елемент в купі з російським, — наголошувала резолюція УНП, — звідусіль випихає український зміст. Еміграція росіян в Україну забирає вигідні професії, промисли і складає заможні класи в Україні. А робітничий люд став у конкуренцію з робітниками українцями, і завдяки своїй політичній перевазі випихає українців з усіх вигідних професій"[49]. Тому УНП робила висновок, що "пролетаріат нації пануючої і знедоленої — це два класи з неподібними інтересами"[50]. Тому націонал-демократичні партії застерігали українство від захоплення псевдоінтернаціоналізмом російського пролетаріату, бо розуміли, що панування дикого російського трударя буде стократ жахливішим за панування "російської буржуазії". Саме тому в десяти заповідях УНП закликалось відкинути чужинецьке панування, не вбивати Україну байдужістю, не ставати ренегатами...[51]

Саме тому для правих партій однаковими ворогами були як зайди, "єдинонеділимці", так і українські соціалісти — "ренегати", які волею долі були змушені очолити процес державотворення. Такий був поклик часу: найбільш прогресивною з доктрин вважалась соціалістична, з нею пов'язували майбутнє, а всі інші концепції вважались, віджилими, реакційними. Тому влада в Україні опинилась в руках соціалістів. Взявшись вирішувати соціальні проблеми, вони забули про український державотворчий процес, зігнорували його, як другорядний. Виходячи з етнічного фактору, політичні еліти, в тому числі соціалісти Польщі, Фінляндії і країн Прибалтики, зразу по визволенні взялись до вирішення проблем національних, а вже потім вирішували загальнодемократичні і соціальні питання. Так, вони створили і зміцнили національні держави. Українські ж соціалісти дбали більше за дотримання демократичних принципів, проведення соціалістичних експериментів, а не за розбудову держави.

Про згубність соціалізму для Української державності застерігав ще І. Франко, який зазначав: "Соціалізм стає вороже проти українського національного руху і з того погляду являється для українства далеко гіршим ворогом, ніж російське самодержавство. Бо коли самодержавний тиск є тиском фізичної сили, і, так сказати, в'яже руки, то соціалізм і демократизм краде душі, напоює їх пустими і фальшивими доктринами, і відвертає від праці на рідному ґрунті"[52]. "Великий каменяр" дуже вдало підмітив етнічно чужу і ворожу українству сутність соціалізму, що відвертає народ від будівництва власної держави. Соціалізм небезпечний ще й тим, що для досягнення мети використовує демагогію, грає на низьких матеріалістичних потребах і бажаннях натовпу, примарі світової соціалістичної "єдності". Так, вихваляючись своїм національним зрадництвом, соціал-демократ, заступник президента УНР проф. Веселовський зазначав, що коли М. Грушевський попрохав його домовитись з правими про державний переворот з метою врятування української держави, то він йому відповів, що не може виконати цього прохання "...бо я соціал-демократ. Нехай згине українська державність, але для історії ми, соціал-демократи залишимось чистими і незаплямованими"[53]. Так і сталося, українська державність тоді загинула.

Коли ж силою обставин українські соціал-демократи змушені були проголосити УНР, то й далі наполягали на єдності з Росією, бо це нібито збереже єдність сил соціалістичної революції, й далі носились з дивним гаслом: "через самостійність до федерації"[54]. Така позиція засвідчує їхню повну зраду українських національних інтересів. Це засвідчується й наказом міністра внутрішніх справ від 17 серпня 1918 р. про демобілізацію регулярних військ УНР, за яким була розпущена стотисячна українська армія вже тоді, коли російсько-більшовицькі частини захопили все Лівобережжя.

Все це свідчить, що українські соціал-демократи (УСДРП, УПСР), розглядаючи державну самостійність України з позицій класових інтересів, несуть повну відповідальність за непослідовну і антиукраїнську за змістом політику УНР і Директорії. Дещо відмінною була позиція Української партії соціалістів-федералістів, що підтримувала всі національно-державницькі починання соціалістів і засуджувала їх соціальний екстремізм.

У травні 1918 р. від УСДРП відокремилась УСДРП (боротьбисти), а в січні 1919 р. від УСДРП відокремилась УСДРП (незалежні). Обидві нові партії стояли на позиціях більшовизму, від загальноросійських соціалістичних партій вони, за словами Леніна, відрізнялися лише тим, що "відстоювали безумовну незалежність України"[55]. Незалежники, що стали називатись УКП(б) та боротьбисти стояли на позиції захисту Української республіки Рад від зазіхань російських більшовиків. Боротьбисти і українські комуністи переконували Леніна в тому, що "Радянська влада в Україні буде збережена, лише якщо РКП(б) проявить справжній інтернаціоналізм, а не буде проводити політику насаджування російського інтернаціоналізму в Україні"[56]. Вони вважали, що залучити до революційної боротьби українських робітників і селян можна лише правильно вирішивши національне питання, через відмову від диктатури російського пролетаріату. Російські більшовики в такій позиції відчули загрозу монополізму РКП(б) і повели на них наступ. Ленін звинуватив їх у націоналізмі і контрреволюційності, а в лютому 1920 р. боротьбистів примушено влитися до складу КП(б)У, тобто тієї ж РКП(б), лише в Україні. Згодом така доля спіткала і КП(б)У, вона була практично розпущена у грудні 1924 р. Цим російські більшовики взяли під свій повний контроль не лише український комуністичний рух, а й підпорядкували його потребам великодержавного російського шовінізму.

Наведені матеріали свідчать, що політичні партії України в 1917-1920 рр. чітко розділялись на два протилежні табори. До першого з них належали партії, для яких національне визволення українців, розбудова української держави — головна мета всієї політичної роботи. До другого табору належали ті партії, для яких ідеї соціального визволення стали визначальними, а програму національного самовизначення українців вирішували в контексті "общерусских интересов".

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваль Б. Державним руслом гетьманщини. — Торонто, 1981. — С. 12.

2. Гриценко А. Політичні сили в боротьбі за владу в Україні (кін. 1917-поч. 1919 рр.). — К., 1993. — С. 29.

3. Там само. — С. 30.

4. Бош Э. Год борьбы. — Москва-Ленинград, 1925. — Додаток 7.

5. Новак О. Хто і куди нас вів. — Рівне, 1993. — С. 60.

6. Гриценко А. Зазнач. праця. — С. 64-65.

7. Соловей Д. Василенко, Мілюков і самостійність України в 1918 році. — Вінніпег, 1965. — С. 16.

8. Там само. — С. 47.

9. Гусєв В. Я не біла ворона серед українців і неукраїнців (з переписки В. Винниченка з газетою П. Мілюкова "Последние новости") // Трибуна. — 1992. — № 6. — С. 25.

10. Гирський Д. Дивні способи виправдовування антидержавної політики. — Торонто, 1973. — С. 117.

11. Соловей Д. Зазнач. праця. — С. 52.

12. Мицюк О. Доба гетьманату в Україні в 1918 році. — Л., 1938. — С. 9.

13. Христюк П. Замітки і матеріали до української революції 1917-1920 років. — Відень, 1921. — Т. 1. — С. 71.

14. Винниченко В. Відродження Нації. — Київ-Відень, 1920. — Ч. 1. — С. 59.

15. Белеславський М. Хто і як встановлював совецьку владу на Україні. — Львів, 1992. — Кн. 1. — С. 25.

16. Волин С. Меньшевики на Украине (1917-1921). — Вермонт, 1990. — С. 17.

17. Там само. — С. 5.

18. Там само. — С. 6.

19. Там само. — С. 29.

20. Там само. — С. 54.

21. Мазлах С., Шахрай В. До хвилі. Що діється на Україні і з Україною. — Нью-Йорк,1967. — С. 165.

22. Новак О. Зазнач. праця. — С. 67.

23. Бош Є. Зазнач. праця. — Додаток 3.

24. Мазлах С., Шахрай В. Зазнач. праця. — С. 165.

25. Гунчак Т. Україна: перша половина 20 сторіччя. — К., 1993. — С. 117.

26. Мазлах С., Шахрай В. Зазнач. праця. — С. 196.

27. Мазлах С., Шахрай В. Зазнач. праця. — С. 197.

28. Грушевський М. На порозі нової України. Статті. — Нью-Йорк-Львів-Київ, 1992. — С. 45.

29. Гунчак Т. Чи був Симон Петлюра ворогом євреїв // Дзвін, 1991. — № 2.

30. Гольдеман С. Листи про Україну. — Відень, 1921. — С. 16.

31. Там само. — С. 14.

32. Там само. — С. 33.

33. Гусєв В. Їм ніколи не було легко (про погроми та еміграцію євреїв з України (1918-1920) // Трибуна, 1994. — № 7-8.

34. Політичні партії в Україні (1905-1925). Науковий збірник. — К., 1992. — С. 71.

35. Гольдеман С. Зазнач. праця. — С. 10.

36. Міхновський М. Самостійна Україна. — На чужині, 1948. — С. 9.

37. Політичні партії в Україні (1905-1925). — К., 1992. — С. 9.

38. Трощинський С. Міжнаціональні аспекти діяльності Центральної ради // Трибуна, 1991. — № 14.

39. Там само.

40. Міхновський М. Самостійна Україна. — Київ—Львів, 1991. — С. 19.

41. Грушевський М. Зазнач. праця. — С. 236.

42. Андрієвський В. До характеристики українських правил партій. — Берлін, 1931. — С. 9.

43. Там само.

44. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. — Відень, 1920. — С. 16.

45. Там само. — С. 13.

46. Мірчук П. Микола Міхновський — апостол української державності. — Філадельфія, 1960. — С. 33.

47. Андрієвський В. Зазнач. праця. — С. 11-12.

48. Гриценко А. Зазнач. праця. — С. 38.

49. Самостійна Україна. Збірник програм українських політичних партій початку 20 сторіччя. — Тернопіль, 1991. — С. 41.

50. Міхновський М. Самостійна Україна. — На чужині, 1948. — С. 11.

51. Мірчук П. Зазнач. праця. — С. 46.

52. Белеславський М. Зазнач. праця. — С. 28.

53. Коваль Б. Зазнач. праця. — С. 21-22.

54. Грушевський М. Зазнач. праця. — С. 151-152.

55. Феденко П. Український громадянський рух у 20 сторіччі. — Подебради, 1934. — С. 31.

56. Політичні партії в Україні (1905-1925). — К., 1992. — С. 98.

The overlook of the various political movements in Ukraine during and immediately after the revolution testify that political parties in Ukraine in 1917-1920 were divided into two opposite camps. First was created of parties for which Ukrainian liberation and the build of the new Ukrainian state is the main goal of their political struggle. For other group national interests were taken in the context of the "general Russian interests". This article gives the systematic analyses of the activity and documents of all of the present on the territory of Ukraine at the time political movements and describes them in the context of Ukrainian national interests.